

I. A. Majze -- Ju. S. Meleščenko -- A. I. Novikov (redakční kolektiv): Borba idej i naučno-těchničeskaja revolucija

(Boj idejí a vědeckotechnická revoluce)

Leningrad, Lenizdat 1973, 224 s.

Otázka dialektiky vztahu sociálních revolucí a vědeckotechnického pokroku představuje v současné době jednu z mimořádně závažných sfér ideologického střetnutí marxismu-leninismu s buržoazními a revizionistickými názory na problémy perspektiv dalšího vývoje společnosti. Buržoazní filozofové, sociologové, ekonomové, „kulturologové“, „politologové“ i revizionističtí ideologové se snaží dokázat, že vědeckotechnická revoluce je alternativou, jež vylučuje revoluci socialistickou. Jejich interpretace podstaty, důsledků a perspektiv vědeckotechnické revoluce je založena na přímé apologetice kapitalismu a zastírá tu skutečnost, že vědeckotechnická revoluce urychluje přechod společnosti od kapitalismu k socialismu a zároveň představuje, jak to zdůraznil XXIV. sjezd KSSS, významný aspekt podmínek, za nichž se tento přechod uskutečňuje.

Před časem vyšel v Sovětském svazu sborník *Boj idejí a vědeckotechnická revoluce*, jenž má v oblasti problematiky vědeckotechnické revoluce v souvislosti s ideologickým bojem zásadní význam. Autoři tohoto sborníku shrnují výsledky bádání daného problému v Sovětském svazu a ostatních zemích socialistického společenství a uvádějí jmenovitě přínos významných vědců socialistických zemí, jako jsou: E. A. Arab-Ogly, Ju. A. Arsatov, M. Buhr, B. N. Bessonov, D. I. Česnokov, I. N. Dvorkin, G. G. Diligenskij, H. Domin, P. N. Fedosejev, J. Filipec, I. T. Frolov, S. Ganovskij, D. M. Gvišiani, A. P. Charlamov, G. N. Chromuškin, N. Iribadžakov, M. T. Jovčuk, N. S. Julinová, I. S. Kon, F. V. Konstantinov, V. G. Marachov, H. Meissner, M. B. Mitin, V. I. Michejev, E. D. Modržinskaja, N. V. Motrošilovová, L. N. Moskvěčev, R. Mocek, V. A. Mšvenieradze, M. N. Perfiljev, R. Richta, G. Rose, V. S. Semjonov, Ju. N. Semjonov, L. V. Skvorcov, I. A. Sokolov, B. A. Šaban, Ju. N. Timofejev, Ju. A. Zamoškin.

Autoři publikace *Boj idejí a vědeckotechnická revoluce* zdůrazňují aspekt ideologického boje v souvislosti s vědeckotechnickou revolucí, který se stává důležitým článkem konfrontace dvou světových soustav. Sborník podává kritickou analýzu buržoazních a revizionistických koncepcí vědeckotechnické revoluce a jejich důsledků v sociálním a duchovním životě současné společnosti. V jednotlivých státech sborníku je podána zevrubná kritika vědeckotechnického fetišismu, který odtrhuje vědu a techniku od politiky a třídního boje, idejí „industriální“ a „postindustriální“ společnosti – těchto nejnovějších pokusů o apologetiku kapitalismu, teorií „konvergence“ kapitalismu a socialismu, „deideologizace“, ultralevých maloburžoazních názorů

i radikálního hnutí mládeže až po kritiku buržoazních koncepcí masové kultury.

Nejvýznamnějším a nejobsáhlejším příspěvkem sborníku je bezesporu jeho úvodní stať autorů I. A. Majzela a Ju. S. Meleščenka *Vědeckotechnická revoluce a krize současné buržoazní ideologie*. Profesor Jurij Sergejevič Meleščenko, jenž patří k iniciátorům této publikace, v průběhu prací na sborníku náhle skončil. Sborník je tak zasvěcen památce tohoto předního sovětského vědce, známého svým velkým podílem na československo-sovětské spolupráci při výzkumu vědeckotechnické revoluce, jmenovitě na práci *Člověk – věda – technika*.

I. A. Majzel a Ju. S. Meleščenko ukazují, jak se reálné tendence rozvoje výrobních sil vlivem působení vědeckotechnické revoluce, projevující se v obou společensko-ekonomických formacích, stávají u buržoazních teoretiků předmětem ideologických spekulací. Ve svých úvahách se přitom buržoazní ideologové odvolávají na jednotlivé, z kontextu vytržené myšlenky K. Marxe a B. Engelse, které si zjednodušeně a dogmaticky osvojili. Zdánlivě tak přijímají některé zásady marxisticko-leninské teorie, jmenovitě teorii marxismu-leninismu o úloze materiální výroby jako určujícího faktoru ve vývoji lidstva, jak to činí např. J. Fourastié nebo J. F. Galbraith. Ovšem vztahy mezi společenskou výrobou a ekonomikou jsou u těchto ideologů zjednodušovány a dějinná evoluce je pojímána čistě jako technická záležitost, jako vymoženost vědeckotechnického pokroku. Fourastié, Aron, Rostow, Galbraith, Toffler a jiní buržoazní teoretikové se tak vzdávají sociálně ekonomických charakteristik současné společnosti. K jejímu označení používají termínu „industriální společnost“, aby tak zdůraznili vysokou úroveň rozvoje průmyslu, techniky a vědy, jež je pro některé oblasti současného třídně rozděleného světa charakteristická. Podobné terminologie používají také k popisu perspektiv rozvoje společnosti. Podle D. Bella obvykle mluví o přechodu od „éry industrialismu“ k „postindustriální společnosti“, kde vedoucí role bude prý náležet převážně vědě.

Cílem těchto koncepcí, jež konečnou nazývají na myšlenky z díla A. Saint-Simona, A. Comta nebo H. Spencera, jak zdůrazňují autoři statí, je odvést pozornost pracujících kapitalistického světa od celospolečenských problémů, zakrýt protikladnost kapitalistického a socialistického řádu, vyličít kapitalismus jako „vědecký, racionálně řízený“ systém a vyvrátit marxisticko-leninské pojetí historického vývoje lidstva. Absolutizace, fetišizace významu a možnosti vědy, techniky, vědeckotechnického pokroku slouží k falešnému tvrzení, že vědeckotechnická revoluce dává univerzální klíč k vyřešení sociálně ekonomických problémů a k odstranění konfliktů současné společnosti. Zvýšení produktivity práce na základě vědeckotechnického pokroku vede prý k neohrazenému růstu blahobytu, ke zvýšení „kvality života“ a k úplné-

mu uspokojení všech členů společnosti. Tak se vědeckotechnický fetišismus přeměňuje ve výmysl o pokojné „transformaci“ a „dekaptalizaci“ kapitalismu.

I. A. Majzel a Ju. S. Meleščenko dále ukazují, že v dnešním buržoazním myšlení vedle vlny optimismu a naděje ve vědeckotechnický pokrok stále častěji zaznívají pesimistické hlasy a spolu s nimi různé antitechnokratické, antiscientistické tendence. Scientisticko-technokratické i existenciálně antropologické koncepte rozvoje vědy a techniky v buržoazní společnosti představují přes svoje konfrontace spojitě nádoby a plní analogickou třídní funkci tím, že obě staví výrobní vztahy společnosti do pozadí. Obě tendence zákonitě odrážejí rozpory v postavení vědy a techniky v kapitalistické společnosti. Optimismus je tak doplňován pesimismem, racionalismus je doprovázen iracionalismem, víra v techniku nejistotou v budoucnost.

Tuto pesimistickou větev v pojetí vědy a techniky dokládá M. A. Kissel názory H. Marcuseho, duchovního vůdce „nové levice“, jehož popularita kulminovala v dobách studentských nepokojů v r. 1968, ve stati *Neoromantická kritika soudobé vědeckotechnické civilizace*. Kissel ukazuje, jak málo nebezpečná pro kapitalistický řád je Marcuseho koncepte „represivní tolerance“, neboť spočívá v tvrzení, že prosperující buržoazní společnost „stráví“ a asimiluje všechny tradiční formy protestu proti ní. Autor podotýká, že pro stručné, lakonické označení Marcuseho koncepte nelze užít přílehavějšího výrazu, než zvolil Ju. N. Davydov pro titulke své stati *Surrealistická revolučnost Herberta Marcuseho*, jež ukazuje na zdroje Marcuseho idejí – avantgardní estetiku dvacátých let s hesly umění jako živého odmítání starého světa a vytváření světa nového, v němž se prý tvůrčí zobrazování stane zákonem jakési vyšší, „pravé“ lidské skutečnosti. Surrealismus se podle Kissela projevuje u Marcuseho nejvíce v jeho práci *Eros and Civilization* (1962), a to myticko-poetickými obrazy Orfea a Narcise, které symbolizují princip života, jenž je v současné době popírán dočasnou sociální skutečností „industriální společnosti“.

U Marcuseho je typické, že při předpovědích o nevyhnutelnosti úpadku vědeckotechnické civilizace nedělá rozdíl mezi státně monopolistickým kapitalismem a socialistickým hospodářským a kulturním systémem. Kapitalismus a socialismus jsou pro něho spíše geografickými než sociálně ekonomickými kategoriemi; v obou sítích prý technizace a automatizace vyvolávají s fatální nutností centralizaci, byrokratickou racionalizaci, standardizaci způsobu života. Člověk se v obou světech stává „jednorozměrným“. „Jednorozměrnost“ je u Marcuseho pojata jako funkční danost a sociální determinovanost lidského chování, které pozbylo pocitu svobody i záliby ve svobodě. Svými názory zapadá Marcuse zcela do proudu teorií „konvergence“, ovšem v pohledu z opačného, pesimistického

pólu pojetí vědeckotechnického pokroku, čili tzv. „negativní konvergence“.

K teoriím „negativní konvergence“ patří jistě také buržoazní koncepte masové kultury a „kulturní konvergence“, o nichž pojednává Z. I. Gerškovič ve stati *Masová kultura a teorie kulturní konvergence*. Podle této koncepte je masová kultura jedním z hlavních prvků byrokraticky organizovaného aparátu jednotné „industriální společnosti“, která prý paušálně unifikuje a nivelizuje osobnost jednotlivce, přetváří ji v tvora prostého jakéhokoli kriticismu, přijímajícího s uspokojením status quo, bez snahy o poznání možných alternativ skutečnosti a snahy o změnu. Masová kultura se v těchto podmínkách chápá jako pouhý prostředek jakési absolutní manipulace širokých mas ze strany vládnoucích „elit“.

Z uvedených příspěvků sborníku *Boj idejí a vědeckotechnická revoluce* jasně vyplývá, že pro všechny konvergenční teorie je typické právě to, že důsledky vědeckotechnického pokroku posuzují nezávisle na sociální struktuře, v jejímž rámci tento pokrok probíhá.

Zásadní nesmiřitelnost k jakýmkoli buržoazním a oportunistickým teoriím je charakteristická také pro ostatní příspěvky ve sborníku. Jejich autory jsou A. K. Andrejev, V. N. Orlov, N. M. Kejzerov, V. A. Mosolov, S. N. Ikonnikovová.

Uvedený sborník ke kritice buržoazních koncepcí vědeckotechnické revoluce je určen propagandistům, vědecké a technické inteligenci, studentům a všem, kteří se zajímají o aktuální problémy současného společenského života a ideologického boje.

Viliam Horňák

Elżbieta Tarkowska: Ciągłość i zmiana socjologii francuskiej: Durkheim, Mauss, Lévi-Strauss

(Kontinuita a změna francouzské sociologie: Durkheim, Mauss, Lévi-Strauss).

Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1974, 278 s.

Jedním ze základních úkolů marxistických sociologů je kritická analýza minulého i současného vývoje buržoazní sociologie. Tato analýza není samoučelná. Má významné ideologické aspekty, neboť přispívá ke kritice těch teoretických koncepcí, jež jsou často východiskem a oporou soudobých myšlenkových směrů, jichž různé složky buržoazie používají při prosazování svých politických a ekonomických zájmů. Zmíněná analýza je však důležitá i z hlediska rozvoje marxistické sociologie samé. V polemice s uvedenými koncepcemi musí marxistická sociologie v praxi dokazovat převahu svých argumentů a své metodologie. Kromě toho se v této polemice pozitivně vyrovnává s otázkami, které sice buržoazní sociologie často správně vytyčuje, ale není je schopna v důsledku své třídní i gnoseologické omezenosti přesvědčivě